

Історія

УДК 94 (477.82)“1921/1939”

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19680499>

**Діяльність українських та польських політичних партій
та громадських організацій у Любомльському повіті
Волинського воєводства в міжвоєнний період**

Ющук Володимир Леонідович,

заступник директора з навчально-виховної роботи,

вчитель історії Підгайцівського ліцею

Підгайцівської сільської ради Луцького району Волинської області

с. Підгайці, Україна, <https://orcid.org/0009-0007-8026-4362>

Прийнято: 02.04.2026 | Опубліковано: 21.04.2026

***Анотація:** Стаття присвячена дослідженню політичної та громадської активності у Любомльському повіті Волинського воєводства в міжвоєнний період. Аналіз охоплює діяльність українських і польських політичних партій, а також громадських організацій, що функціонували на локальному рівні. Розглядаються механізми організаційної роботи, взаємодії з населенням та участі у виборчих процесах, що дозволяє оцінити ступінь політичної мобілізації та вплив на формування громадської думки. Особлива увага приділяється взаємодії партій з польською адміністрацією, впливу державного контролю та репресивних органів на політичне життя, а також локальним особливостям діяльності політичних структур у конкретному повіті.*

У роботі використано широкий корпус джерел, включно з українськими та польськими науковими дослідженнями, архівними матеріалами Волинського та Львівського воєводських управлінь, Любомльського повітового староства, а також періодичними виданнями міжвоєнного періоду (Gazeta Kresowa, Wołyń, Głos Wołyński, Przegląd Wołyński). Проаналізовано як офіційну риторичку влади, так і активність місцевих політичних осередків, що дозволяє відтворити структуру та функціонування партій і організацій, їхню участь у соціально-політичних процесах та взаємодію з населенням.

Робота відзначається комплексним підходом: поєднання літературного аналізу, статистичних даних, архівних документів і періодики дозволяє реконструювати політичну атмосферу регіону та оцінити вплив українських і польських партій на соціальну динаміку, культурно-національні процеси та формування політичної культури. Встановлено, що локальні особливості Любомльського повіту значною мірою визначали характер взаємодії національних спільнот та державних структур, впливали на ступінь радикалізації і консолідації політичних сил та відображали загальні тенденції міжвоєнного періоду на Волині.

Стаття робить внесок у розширення знань про регіональну специфіку політичного життя Західної Волині, пропонує системне осмислення взаємодії партій, громадських організацій і держави та створює підґрунтя для подальших досліджень локальних аспектів політичної активності у міжвоєнній Польщі.

Ключові слова: *політична партія, гміна, повіт, вибори, українці, поляки, Волинське воєводство, Любомльський повіт.*

Activities of Ukrainian and Polish Political Parties and Civic Organizations in the Luboml County of Volhynian Voivodeship during the Interwar Period

Volodymyr Yushchuk,

Deputy Director for Educational Work, History Teacher of the Pidhaitsi lyceum of the Pidhaitsi Village Council of the Lutsk District of the Volyn Region
Pidhaitsi, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0007-8026-4362>

***Abstract:** The article is devoted to the study of political and public activity in the Luboml county of the Volyn voivodeship in the interwar period.*

It analyzes the operation of Ukrainian and Polish political parties, as well as civic organizations, at the local level. The study explores organizational structures, mechanisms of interaction with the local population, and participation in electoral processes, providing an assessment of political mobilization and the influence of these actors on public opinion. Special attention is given to the interaction between local parties and the Polish administration, the impact of state control and repressive institutions on political life, and the specific local features of party and civic activity within Luboml County.

A wide range of sources was utilized, including Ukrainian and Polish scholarly works, archival materials from the Volyn and Lviv Voivodeship administrations, Luboml County Starosty, and contemporary periodicals (Gazeta Kresowa, Wołyń, Głos Wołyński, Przegląd Wołyński). Both official state reports and the activities of local political cells were analyzed, enabling reconstruction of the organizational structures and functioning of parties and organizations, their engagement in socio-political processes, and their influence on the population.

The study adopts a comprehensive approach: combining literature review, statistical data, archival documents, and periodicals allows the political climate of

Luboml District to be reconstructed and the influence of Ukrainian and Polish parties on social dynamics, cultural-national processes, and political culture formation to be assessed. It was established that local characteristics of Luboml District significantly shaped interethnic relations, the degree of political radicalization and consolidation of forces, and reflected broader interwar trends in Volyn Province.

This article contributes to understanding the regional specifics of political life in Western Volyn, provides systematic insights into interactions between parties, civic organizations, and the state, and lays the groundwork for further research on local political activity in interwar Poland.

Keywords: *political party, gmina, povit, election, Ukrainians, Poles, Volhynian voivodeship, Luboml county.*

Проблематика політичної та громадської активності населення Західної Волині у міжвоєнний період є складним і багатоплановим історичним феноменом, який вимагає комплексного аналізу. Міжвоєнний період характеризується активним розвитком українського національного руху, діяльністю польських партій та організацій, інтеграцією регіональних громад у політичні та соціально-економічні процеси, а також інтенсивним впливом державної політики Польщі на національні меншини. Особливо важливим є дослідження діяльності політичних партій і громадських об'єднань на рівні окремих повітів, де взаємодія українських та польських структур мала свої локальні особливості. Любомльський повіт Волинського воєводства виступає яскравим прикладом, де проявлялися специфічні механізми політичної мобілізації, вплив державного контролю на громадську активність та взаємодія національних спільнот у складних умовах міжвоєнної політики польської держави.

Постановка проблеми. Вивчення політичної та громадської активності українців і поляків у Любомльському повіті дозволяє простежити, як на локальному рівні реалізовувалися загальні тенденції міжвоєнної доби. Суспільно-політичне життя регіону визначалося багатьма факторами: державним тиском та політикою асиміляції, активністю партій та громадських організацій, економічними трансформаціями та соціальною структурою населення. Проблема полягає у тому, що більшість наукових праць зосереджена на узагальненому аналізі Волинського воєводства або Західної України, залишаючи поза увагою особливості політичної активності на рівні окремих повітів, таких як Любомльський. Недостатньо досліджено питання структури та діяльності локальних осередків українських і польських партій, їхньої взаємодії з населенням, реакції суспільства на політичні ініціативи, а також ролі репресивних органів у формуванні політичної культури.

Таким чином, постає необхідність комплексного аналізу, що поєднує дослідження українських і польських науковців із архівними та періодичними джерелами, що дозволяє не лише реконструювати політичні процеси, але й оцінити соціальний та культурний вплив політичних організацій на населення регіону. Особливий інтерес становить вивчення діяльності українських партій (Українське селянське об'єднання (УСО), Комуністичної партії Західної України (КПЗУ), партія «Сельроб-єдність»), польських політичних партій (Польське стронніцтво людове «П'яст» (ПСЛ «П'яст»), Польське стронніцтво людове «Визволення» (ПСЛ «Визволення»), Польська соціалістична партія (ПСП)), місцевих громадських організацій та їхньої взаємодії з адміністративними структурами.

Аналіз джерел, досліджень і публікацій. Дослідження політичної активності у Любомльському повіті демонструють ідеологічні та національні розбіжності. Українські підходи наголошують на локальних стратегіях мобілізації та опору асиміляції, польські – на адміністративному контролі й

впливі держави на національні меншини, радянські – на класовій боротьбі та репресивних механізмах. Критичне зіставлення показує, що кожна школа акцентує різні детермінанти політичної поведінки, а повне розуміння процесів виникає лише через інтеграцію цих перспектив, виявляючи структурні й соціальні конфлікти між акторами.

Це дає підстави звернутися до джерельної бази та сучасних досліджень, які дозволяють відтворити конкретні механізми політичної мобілізації та контролю у Любомльському повіті. Аналіз архівних матеріалів, періодики та організаційних документів дає змогу зіставити українські та польські стратегії впливу на населення, а також оцінити соціальні наслідки радянських репресивних підходів. Такий комплексний підхід дозволяє відокремити ідеологічні наративи від реальної практики політичної активності та розкрити конфліктні взаємодії між різними політичними силами регіону.

Серед українських дослідників на особливу увагу заслуговують цілий ряд праць, зокрема М. М. Кучерепа у своїх працях детально аналізує суспільно-політичні процеси на Волині у 1921–1939 рр., зокрема державну політику Польщі та її вплив на українське населення [23, 39, 47].

Інша праця Кучерепа М. ґрунтовно висвітлює еволюцію українського політичного середовища Волині міжвоєнного періоду. Автор аналізує партійну структуру, ідеологічні орієнтації та вплив польської політики, підкреслюючи складність націєтворчих процесів і внутрішні суперечності табору [23].

Л. Калиняк досліджує структуру та діяльність польських селянських партій, їхню взаємодію з центральними органами та локальні особливості впливу на населення [60, 61].

Монографія О. В. Разиграєва «Світ за ґратами» дозволяє оцінити роль репресивної системи у контролі політичної активності, умови утримання в'язнів та соціальний вплив державних санкцій на діяльність партій [12].

Разиграєв О.В. у своєму дослідженні концентрується не на ідеології комуністичного руху, а на інфраструктурі його підтримки – діяльності «Червоної допомоги» як інструменту захисту політичних в'язнів і водночас каналу впливу КПЗУ [6].

Гудь Б. в своїй праці, зокрема, акцентує увагу не на діяльності лівих партій як таких, а на їхній ролі в ширшому процесі соціальної напруги та радикалізації. У центрі – вплив державної політики, соціальних конфліктів і міжетнічних відносин, які формували середовище насильства, ліві виступають лише одним із чинників цієї ескалації [1].

У колективних працях присвячених історії Волині, які були видані нещодавно діяльність польських і українських партій Волині у міжвоєнний період подається як боротьба за владу та вплив на населення. Польські партії зміцнювали контроль через адміністративні ресурси, культурну політику та осадництво, обмежуючи права українців. Українські партії мобілізували селянство, діяли через культурно-освітні об'єднання, використовували легальні та підпільні форми політичної активності і радикалізувалися під тиском репресій, створюючи конфліктне соціально-політичне середовище на Волині [50];[55].

Важливе дослідження у сфері політичної активності здійснив І. Я. Соляр, аналізуючи участь українських партій у виборах до польського парламенту та виборчі процеси на західноукраїнських землях. Він виділяє хронологічні періоди діяльності української парламентської репрезентації та оцінює її роль у захисті прав населення та пропаганді ідей державності [66]. О. Ю. Зайцев у своїй роботі досліджує досвід боротьби українських партій у виборчих перегонах та діяльності у сеймі й сенаті Польщі, підкреслюючи необхідність участі в політичному процесі як засобу протидії асиміляційній політиці [65].

Радянська історіографія досліджувала політичну активність українських і польських організацій у Західній Україні через призму класової боротьби та соціальної детермінації, акцентуючи роль радянської держави як захисника українського народу [2]; [3]; [22]. Польські партії й адміністративні структури зображувалися однозначно негативно, а українські рухи часто трактувалися як радикалізовані та керовані зовнішніми чинниками. Особлива увага приділялася репресивним механізмам, соціально-економічним конфліктам на селі та боротьбі «пролетаріату» проти «буржуазії». При цьому ідеологічне забарвлення обмежувало аналітичну об'єктивність: складні взаємодії між різними політичними групами, нюанси партійної діяльності та локальні соціальні чинники часто залишалися поза увагою. Такий підхід формував однобічне бачення подій міжвоєнного періоду, де українські партії позиціонувалися як носії прогресивного початку, а польські структури — як репресивні й антиукраїнські [35]; [38]; [40].

Праця Васюти І. К. системно досліджує динаміку селянського руху на Західній Україні у міжвоєнний період, зосереджуючись на соціально-економічних умовах, політичній мобілізації та участі селян у діяльності українських і польських організацій. Автор детально аналізує причини радикалізації, конфлікти між соціальними групами та вплив державної політики Польщі на селянство. Значною перевагою є використання статистичних даних і документів для реконструкції соціальної структури та аграрних відносин, що дозволяє оцінити умови формування політичної активності [22].

Праця у співавторстві Ковальчака Г.І., Сливки Ю.Ю., Чугайова В.П. відзначається яскраво вираженою ідеологізацією та тенденційністю. Польські державні органи та партії описуються однозначно негативно, українські рухи подаються як прогресивні та природні носії соціальної та національної боротьби. Такий підхід обмежує критичне осмислення складності міжвоєнних

процесів, взаємодії різних політичних організацій і локальних соціальних чинників. Тенденційність характерна для радянської історіографії кінця 1970-х рр., де політичні оцінки часто переважали над нейтральним аналізом подій [35].

З польської історіографії важливими є роботи цілого ряду дослідників, зокрема. Я. Волошиновський надає детальний статистично-фактичний опис Волинського воєводства, включаючи демографію, економіку та адміністративний устрій [48]. А. Хойновський аналізує політику польської держави щодо національних меншин та рамки діяльності партій [27], а Я. Кесік досліджує конкретні урядові рішення щодо контролю і асиміляції українського, білоруського та єврейського населення [42]. В. Менджецький зосереджується на публікаційних матеріалах та пресі, що дозволяє прослідкувати офіційну риторику влади [49]. Дослідження Т., В. та К. Ржепецьких висвітлюють діяльність сейму і сенату, трансформації партійних структур та їхній вплив на політичне життя регіону [32, 62].

Архівні джерела становлять основу для відтворення діяльності партій і організацій. Найбільш значущими є фонди Волинського воєводського управління державної поліції, де містяться протоколи перевірки відділків поліції, дані про діяльність МОДР і КПЗУ, що дозволяє оцінити політичний контроль та активність різних організацій [5, 7, 13]. Матеріали українських партій і організацій, таких як УСО і «Сельроб-єдність», розкривають структуру, механізми організації та взаємодію з місцевим населенням [19, 20, 21]. Документи Люблінського воєводського управління [14, 15], Центрального державного історичного архіву України у Львові [30], Львівського воєводського управління [17] та Любомльського староства [29] дозволяють проаналізувати діяльність партій та їх взаємодію з адміністрацією. Періодика (*Gazeta Kresowa* [50], *Wołyń* [57, 64, 67–69], *Głos Wołyński* [59], *Przegląd*

Wołyński [63]) дає змогу оцінити реакцію суспільства на політичні ініціативи та визначити масштаби підтримки різних організацій.

Виділення невирішених раніше аспектів. Попри значний масив досліджень, залишається низка невирішених проблем. По-перше, недостатньо вивчено локальні аспекти діяльності політичних партій у Любомльському повіті, особливості організаційної структури та взаємодії з населенням. По-друге, потребує глибшого аналізу вплив репресивних органів на політичну активність, механізми державного контролю та способи протидії з боку місцевих активістів. По-третє, обмежено досліджено взаємодію українських і польських політичних структур та вплив міжетнічних відносин на політичні процеси.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження політичної та громадської активності у Любомльському повіті Волинського воєводства у міжвоєнний період, визначення механізмів взаємодії українських і польських політичних структур з населенням та оцінка впливу державного контролю на діяльність партій і організацій. Завдання статті включають:

1. Відтворення організаційної структури українських та польських партій і громадських об'єднань на рівні повіту.
2. Аналіз діяльності партій у політичному, соціальному та культурному вимірах.
3. Оцінку ефективності державного контролю та репресивної політики щодо місцевих політичних організацій.
4. Виявлення локальних особливостей взаємодії національних спільнот та політичних структур у Любомльському повіті.

Комплексне використання наукових праць та архівних джерел дозволяє сформулювати системне уявлення про діяльність політичних партій та громадських організацій, оцінити їхній вплив на соціальну динаміку та

політичну культуру регіону, а також простежити взаємозв'язок між політичною активністю населення та соціально-економічними трансформаціями Волинського воєводства у міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжвоєнний період займає особливе місце в політичній історії Любомльщини. Протягом усього міжвоєнного періоду польська влада проводила послідовну політику, зорієнтовану на нейтралізацію українського суспільно-політичного життя та повну інкорпорацію етнічних українських територій до складу Другої Речі Посполитої.

Активну діяльність на Любомльщині провадили ліві політичні партії й організації. Вони ставили собі за мету повністю ліквідувати польську присутність на українських теренах та приєднати західноукраїнські землі до радянської України, яка входила до складу СРСР. Мова насамперед йде про осередки КПЗУ (Комуністичної партії Західної України), КСМЗУ (Комуністичної спілки молоді Західної України), МОДР (Міжнародної організації допомоги революціонерам), а також «Сельроб-єдність», УСО (Українське селянське об'єднання) [1, с. 54]; [2, с. 56].

КПЗУ була створена в 1919 р., згодом була заборонена польською владою і діяла підпільно або через такі свої легальні організації, як «Сельроб-єдність» та УСО. КСМЗУ виникла в 1921 р. і провадила свою діяльність спільно з КПЗУ та МОДР [3, с. 47]; [4, с. 64]. УСО – легальна організація КПЗУ, – була створена в липні 1931 р. Її програма продовжувала програму партії «Сельроб», однак і вона була заборонена у липні 1934 р. [5, с. 32]; [6].

Роботою КПЗУ, КСМЗУ та МОДР на терені Волинського воєводства керували два окружні комітети, які розміщувались у містах Ковель і Холм [7, с. 3–10]; [8, с. 118].

Комуністичні організації на терені повіту організовано діяли з 1924 р., коли був створений повітовий комітет КПЗУ, який об'єднував чотири

осередки, які налічували 18 членів [9, с. 17]. Поступово організаційний процес набирив обертів і на середину 30-х рр. партія мала свої осередки майже у всіх селах повіту. Коли у 20-х – першій половині 30-х рр. організацією осередків займалися зрілі особи, то в другій половині 30-х рр. – молодь. У цей час майже всі молоді люди повіту перебували під впливом КПЗУ і КСМЗУ [7, с. 2].

Комуністи поміж іншим прагнули й не без успіхів поширити свій вплив на такі легальні товариства, як: Кола сільської молоді (КСМ) та Кола рільничі (КР), які функціонували тоді в повіті [7, с. 2].

Осередки комуністичних організацій об'єднувались у районні комітети (РК). На терені повіту на 1936 р. діяло одинадцять РК КПЗУ, КСМЗУ та МОДР, із них сім підпорядковувались окружному комітету у місті Ковелі – це РК КПЗУ в с. Борки, РК КСМЗУ в с. Штунь, РК КСМЗУ в с. Нудижи, РК КСМЗУ в с. Бутмер, РК КСМЗУ в с. Кукуріки, РК МОДР у с. Гороховище і РК КПЗУ в с. Підгородно, а чотири окружному комітету в місті Холмі – це районні комітети КПЗУ в селах Опалин, Гуца, Грабово та Приборово (частково розміщений на терені Брестського повіту). Одинадцять районних комітетів об'єднували на Любомльщині 45 осередків у яких перебувало 153 члени [7, с. 3–10].

Члени комуністичних організацій повіту організовували маніфестації, страйки, вивішували плакати та транспаранти з відозвами комуністичного змісту. Особливо вони активізували свою роботу під час першотравневих свят. Зокрема, упродовж 1935 р. члени осередків РК КПЗУ з центром у с. Борки вивісили в місті Любомлі та селах Головно й Борки дев'ять плакатів, а 1 травня 1935 р. організували ходу, у якій узяли участь 100 осіб [10, с. 3]. Члени цього ж РК писали протести до уряду Другої Речі Посполитої, вимагаючи покращити умови утримання політичних в'язнів у Березі Картузькій; дати західноукраїнським землям широку автономію; застосувати широку амністію для політичних в'язнів [7, с. 4]; [11, с. 87].

Члени МОДР постійно проводили збір коштів для допомоги в'язням їхнім сім'ям та тим підпільникам, які переховувалися від польської влади.

Особливу активність у цій справі проявляли члени осередків РК МОДР із центром у с. Гороховище, який об'єднував п'ять сіл [7, с. 9]; [12, с. 535].

Члени МОДР діяли також і в місті Любомлі. Зокрема 17 серпня 1937 р. в повітовому центрі по вулиці М'ясній, у будинку Шустера Умера, відбувалося єврейське весілля. На весіллі Фурман Іцек збирав від присутніх гроші для допомоги політичним в'язням. Гроші здали 11 осіб, по 10–20 грош кожна [13, с. 5].

Активно діяла в Любомльському повіті політична організація «Сельроб-єдність». Коло її діяльності було надзвичайно широке й охоплювало і культурну, і економічну та політичну сфери життя повіту.

«Сельроб» – селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання, створене в жовтні 1926 р. у Львові. У жовтні 1927 р. «Сельроб» було поділене на дві частини – «Сельроб»-лівицю і «Сельроб»-правицю. У 1928 р. «Сельроб»-лівиця і частина «Сельроб»-правиці об'єдналися в партію «Сельроб-єдність» [14, с. 4]; [15, с. 11]. Партія була створена з ініціативи КПЗУ і перебувала під її безпосереднім впливом. Заборонено її було польським урядом в 1932 р. [16, с. 405]; [17, с. 17].

На території Любомльського повіту «Сельроб-єдність» розпочинає діяльність у 1928 р. Перший і єдиний осередок на Любомльщині – повітовий комітет був утворений у селі Штунь 24 червня 1928 р. В організаційну раду ввійшли чотири особи – один із с. Штунь Бережецької гміни, два з м. Любомля й один із с. Сокіл Згоранської гміни. Організовував це політичне об'єднання Йосип Муравець, який мешкав у с. Штунь Бережецької гміни [18, с. 21]. Загальна кількість членів партії «Сельроб-єдність» у повіті на 1932 р. становила 21 особу, із них чотири мешкали в м. Любомлі, решта – по 2-3 особи з кожної гміни повіту [18, с. 21]. Для порівняння: у Костопільському повіті не

було членів партії «Сельроб-єдність», у Горохівському повіті діяло 350 її членів, а загалом у Волинському воєводстві налічувалося 1 038 прихильників [18, с. 2]. Із часом чисельність її членів зростала і в Любомльському повіті й досягла 265 осіб [19, с. 1–8].

Незважаючи на відсутність чіткої організації, члени партії «Сельроб-єдність» змогли досягти значного впливу в українських кооперативах повіту, а також в органах місцевого самоврядування. У Любомльському повіті з десяти українських кооперативів дев'ять із загальною кількістю 387 членів, перебувало під контролем «Сельроб-єдності», або 90 % [18, с. 2]. Для прикладу: у Волинському воєводстві у 1932 р. діяло 295 українських кооперативів, із них під контролем «Сельроб-єдності» було 128 (43 %) [18, с. 2].

Вплив «Сельроб-єдності» в представницьких органах повіту теж був значний. У сільських радах Любомльського повіту в 1932 р. 27 % були її членами. У повітовому сеймику їх частка складала 50 %. Загалом у Волинському воєводстві в сільських представницьких органах членами «Сельроб-єдності» були 12 % представників, а в гмінних і міських – 6 % [18, с. 2].

Окрім економічної та політичної діяльності «Сельроб-єдність», проводила ще й культурницьку роботу, зокрема організовувала книгарні. Так, за сприяння «Сельроб-єдності» в Любомлі за адресою вулиця Ринок, 39 було відкрито книгарню кооперативу «Наша культура» [20, с. 13].

На терені Любомльського повіту діяли осередки УСО. Члени Українського селянського об'єднання організовували свої первинні структури, щоб спільно боронитися від сваволі влади в різних сферах життя, особливо з питань, які цікавили селян, зокрема земельного.

Як відомо, ця організація була створена з ініціативи КПЗУ і перебувала під її впливом. Саме через УСО КПЗУ прагнула пропагувати свої комуністичні ідеї, оскільки сама не могла діяти офіційно. Впливовим агітаційним засобом

став часопис УСО «Праця», який виходив у Львові та розповсюджувався, і на терені Любомльщини [21, с. 1]; [22, с. 98].

Активізується діяльність УСО в повіті в 1934 р., коли було організовано кілька осередків. Зокрема, в с. Гуменці Згоранської гміни 13 травня 1934 р. було створено місцевий комітет УСО, який надалі виконував роль організаційного центру [21, с. 1]. Цього ж дня на засіданні комітету було ухвалено таку резолюцію: «Ми селяни села Гуменці, щиро вітаємо ініціативу Робітничого Селянського Конгресу і постановляємо взяти в ньому діяльну участь. Закликаємо всіх селян і робітників Любомльського повіту, без огляду на національну приналежність, об'єднатися під прапором партії УСО і взяти діяльну участь в Робітничому Селянському Конгресі» [21, с. 8].

Цього ж 1934 р., жителі села Гуменці, керовані членами УСО, організували демонстрації, протестуючи проти фальсифікації під час виборів до громадських рад та солтиса села. Влада провела арешти найактивніших її учасників. Арештованих звинувачували в комуністичній, антидержавній діяльності, але через п'ять днів звільнили за браком доказів [21, с. 11].

Осередки УСО були організовані в селах Скиби й Руда Любомльської гміни. Безпосередню участь у їх створенні брав Нікітюк Василь, член УСО із с. Хворостів Олеської гміни Володимирського повіту [21, с. 1].

На середину 1934 р. в Любомльському повіті функціонували три осередки УСО із загальною кількістю членів – 20 осіб [21, с. 1–11].

У 20-х рр. на Волині активно розбудовувались українські національні політичні організації. Цей процес певною мірою торкнувся і Любомльського повіту. Ідеться насамперед про Українське національне козацьке товариство (УНАКОТО), яке з 1935 р. прийняло назву «Український національний козацький рух» (УНАКОР).

Рух Вільного козацтва був започаткований у жовтні 1917 р. на 1-му Всеукраїнському козацькому з'їзді. Після перерви на початку 20-х рр. у

Німеччині невелика група військової козацької старшини відновила організацію козацтва під назвою УНАКОТО [4, с. 38].

Однією з найбільших організацій УНАКОТО став Волинський кіш. Його заснував лучанин, колишній офіцер армії УНР (Української Народної Республіки) Іван Волошин. Він постійно підтримував зв'язок із Головною військовою управою, яка функціонувала у Мюнхені.

За короткий час удалося організувати мережу осередків товариства в повітах Волині, які мали назву «станіці» та «хутори».

Чітких організаційних форм та власної ідеології УНАКОТО в 20-ті рр. ще не мало. Волинський кіш, яким керував Іван Волошин, мав намір організувати збройне повстання на Волині та в Західній Україні задля утворення незалежної держави. Після того, як почалися переслідування членів товариства зі сторони влади, під загрозою арешту Іван Волошин нелегально емігрував до Німеччини.

У середині 30-х рр. в УНАКОТО назріла криза. Частина керівництва організації зневірилась у можливості легальних методів боротьби за незалежність України. Група діячів на чолі з Іваном Полтавцем-Остриницею та Іваном Волошиним вирішили вдатися до найрадикальніших методів. Вони переходять на позиції німецької націонал-соціалістичної ідеології і тоталітаризму. 1 червня 1935 р. з їхньої ініціативи було прийнято нову програму та статут і змінено назву організації на УНАКОР [4, с. 39].

Згідно з новими програмними засадами, політична система майбутньої держави мала засновуватися на одноосібній владі гетьмана, який обирався б на безстроково всім народом самостійної України – гетьмансько-козацької держави. Повнотою всіх прав у такій державі користувалися б тільки козаки. Усі державні посади займали б люди, які мали особливі заслуги перед державою і нацією або на основі особистих здібностей [4, с. 39].

Діяльність УНАКОР на Волині активністю не відзначалась. У 1936 р. польська поліція посилила репресії проти унакорівців. Низка осередків змушена була припинити свою діяльність. Особливо відчутного удару й по суті, розгрому зазнала організація УНАКОР у Горохівському повіті.

Після розгрому на Горохівщині УНАКОР організувався у вигляді невеликого хутора в с. Запілля Любомльської гміни. Його заснувала Настя Мельничук, сестра станичного отамана Івана Мельничука. Настя приїхала до Запілля доглядати свою хвору сестру Катерину. За короткий час вона встигла з усіма познайомитись і завоювати авторитет. До запільського хутора було залучено 16 козаків та козачок. Після смерті сестри Настя і надалі відвідувала Запілля. Щоразу вона привозила різну літературу, такі газети й журнали як «Наше село», «Діло», «Самостійник». Крім цього, члени запільського хутору отримували літературу й через Василя Пархомука, який її одержував від кошового отамана Івана Волошина з Берліна. Здебільшого це були політичні часописи та брошури, дещо купували за свої заощадження й отримували з Ковеля від колишнього сотника петлюрівської армії Олексія Калюжного.

На зборах унакорівців готувалися плани майбутньої боротьби за незалежність, обговорювалися конкретні акції. Самі ж вони керувалися такими програмними засадами: самостійна Українська гетьмансько-козацька держава; об'єднання всіх українських земель; тверда національна гетьманська влада; організація реєстрового козацького війська; вирішення рільничої проблеми на користь малоземельного й безземельного селянства; забезпечення соціальних прав українських робітників; проголошення незалежності української православної церкви; союз із козацькими кавказькими державами; українське вільне козацтво обирає військовим отаманом осавула Івана Полтавця-Остряницю.

Знав кожен унакорівець і десять пунктів Статуту: Бог і Україна; Україна або смерть; Україна для українців; Україна й нація – вище партійних інтересів

і форми державного укладу; єдина самостійна Україна – велика держава Східної Європи; кожної хвилини і всюди готовність воювати за волю українського народу, спроможність до зміцнення державного організму; пам'ятати, що слово – то найвища зброя; дбати про свій зовнішній вигляд; бути ідейним членом і всілякими засобами дбати про піднесення організації та росту її чисельності.

Кожен член запільського хутора, вступаючи в УНАКОР, підписував декларацію, де зазначалися права: користуватися привілеями під час отримання державних посад в уряді, земельного наділу, шляхетства, носіння мундира, зброї та відзнак.

Між організаціями УНАКОР й ОУН (Організація українських націоналістів) було багато спільного тому на Волині члени цих політичних об'єднань тісно співпрацювали. У Любомльському повіті в міжвоєнний період ОУН не мала потужного представництва, отож запільський хутір УНАКОРу підтримував зв'язки із членами ОУН Ковельщини. Отаман хутора Павло Яценюк уклав з членами ОУН негласну угоду про взаємну допомогу та співпрацю.

Час від часу запільські унакорівці вдавалися до конкретних акцій. Так, у грудні 1938 р. вони виготовляли невеликі полотняні плакати з написом «Хай живе Україна!» і прив'язували їх горобцям до лапок. Узимку 1939 р. в народному університеті унакорівці вивісили український національний прапор. Тоді ж у школі вони під портретом польських генералів написали слова «Племенні бугаї» [4, с. 41].

На слід УНАКОРу поліція натрапила в 1939 р., провівши перед тим арешти діячів ОУН на Ковельщині. Здійснював розслідування у справі УНАКОРу в Запіллі таємний агент слідчого відділу Микола Зуб. Арешти унакорівців проводилися під особистим керівництвом коменданта повітової поліції. За одну ніч було заарештовано всіх членів унакорівського хутора.

Більшість політичних організацій функціонувала в Любомльському повіті підпільно. Вони вели не тільки політичну боротьбу проти тодішньої влади, а й уживали низку силових заходів, аж до збройних виступів, що сприяло їхній популярності серед простого люду. Польській владі доводилося докладати чимало зусиль, щоб побороти цей спротив. Поширеним методом боротьби влади були масові арешти й інші репресивні заходи, однак вони застосовувались як крайній засіб.

Повсякденна робота державного будівництва передбачала створення розгалуженої мережі польських організацій та пошук шляхів нейтралізації українського життя (зауважимо, що єврейська громада Любомльщини мала закритий характер та була менш вразливою для небажаного впливу з боку влади) [23]; [24].

У польському політичному таборі існували дві позиції щодо подолання цієї проблеми. Перша була більш радикальною і зводилася до того, що влада разом із польськими національними партіями та громадськими організаціями має проводити на приєднаних землях активну асиміляційну політику [25, с. 435]; [26, с. 142]; [27, с. 127]. До 1928 р. цей курс так званої національної асиміляції вже проводився. Йому сприяли й польські політичні партії – Польське стронніцтво людове «П'яст» (ПСЛ «П'яст»), Польське стронніцтво людове «Визволення» (ПСЛ «Визволення»), Польська соціалістична партія (ПСП), осередки яких активно створюються на Волині, а також громадські організації – «Спілка землевласників», «Спілка сільськогосподарських гуртків», «Польська шкільна матір», «Стрілецька спілка», «Кресова охорона» [28, с. 8]; [29, с. 30]; [30, с. 219].

Більш поміркованою була позиція, впроваджувана санаційною владою, яка передбачала створення лояльного ставлення до польської держави українців. На зміну гаслу національна асиміляції запроваджувалося гасло державної асиміляції, і в польському, і в українському таборах були

помірковані діячі, які не хотіли загострювати ситуацію [31, с. 163]; [32, с. 32]; [33, с. 112]. Процесом нормалізації стосунків почав займатися призначений у 1928 р. волинський воєвода Г. Юзевський [34, с. 140]; [35, с. 89]. Конкретні напрями діяльності на посаді воєводи, зокрема втілення в життя своєї «волинської політики» Г. Юзевський представив на конференції «кресових воєвод», яка відбулася 2–3 грудня 1929 р. у Луцьку. Не заперечуючи право українців на свою державу, він уважав, що Волинь і надалі повинна залишатись у складі Другої Речі Посполитої. Його політика на Волині зводилася до так званої державної асиміляції волинян, яку пропонувалося розцінювати як творчий процес взаємного проникнення польської й української культур [36, с. 161–169]; [37, с. 157]. З ініціативи воєводи почали створюватись організації і кооперативні товариства зі змішаним польсько-українським складом. Як свідчать наслідки, це була та сама полонізація однак значно витонченіша [38, с. 78]; [39, с. 25].

Воєвода Г. Юзевський шукав підтримки серед української інтелігенції. Частина поміркованих українських діячів почала співпрацювати з владою і за їхньою спільною згодою в 1931 р. було створено Волинське українське об'єднання, яке зайняло пропольську позицію [40, с. 79]; [41, с. 98].

У результаті такої різновекторної діяльності воєвода наразився на критику з обох політичних таборів. Українці критикували представника влади за антиукраїнський характер його політики, а поляки за те, що пробував загравати з українцями. Це закінчилося тим, що в 1938 р. Г. Юзевський був усунутий із посади волинського воєводи. Його місце зайняв новий, останній воєвода Волині О. Гавке-Новак, який не йшов на компроміси з українцями і своєю діяльністю до краю загострив польсько-українські відносини [42, с. 189]; [43, с. 321]; [44, с. 86].

Про характер політики останнього волинського воєводи свідчить «Політична програма Польщі на Волині», затверджена в 1939 р. Основною

метою національної політики на Волині щодо непольського населення, за цією програмою, мала стати державна, а за сприятливих умов – і національна асиміляція непольського населення [45, с. 1–18]; [46, с. 148]. Відповідно до цього принципу нерозривно пов'язувалася необхідність співіснування поляків із тими групами населення, яке повинно було піддаватись асиміляційному процесові. Програма асиміляції спрямовувалася на стирання і ліквідацію всіх національних відмінностей волинського населення. Передбачалося також співжиття поляків із українцями, росіянами, чехами, німцями в змішаних організаціях, без яких цю програму було б неможливо виконати.

На шляху до реалізації нової програми державної політики на Волині влада намагалася розширити й поглибити принципи співіснування поляків і осіб іншої національності, категорично при цьому стверджуючи, що державна й національна асиміляція – головна мета цього співіснування [45, с. 16–18], [47, с. 98–99].

Упровадження основних засад офіційної державної політики відобразилось і на Любомльщині. На 1929 р. у Любомльському повіті проживало 73 411 осіб. Національний склад населення був такий: 78, 4 % – українців, 13, 1 % – поляків, 8, 5 % – євреїв [48, с. 25]. Єдиною національною меншиною повіту були євреї, оскільки поляки вважалися пануючою нацією, а українці – корінною.

Місцеві поляки одразу після закінчення Першої світової війни почали організовувати громадські об'єднання. Одним із перших структур такого типу став Громадський комітет, який був створений у Володимирі, але діяльність якого поширювалося на всі повіти краю. Одним із проявів активності комітету була організація мережі польських шкіл, які функціонували під егідою Польської шкільної матері [49, с. 120].

Одною з найпотужніших польських організацій краю був Союз волинських землевласників, створений під час з'їзду землевласників Волині,

що відбувся у квітні 1920 р. в Луцьку [49, с. 123]; [50]. Його основними завданнями були захист економічних інтересів групи та її політична репрезентація. У 1923 р. поляки Волині організували Волинське товариство землеробів, яке стало автономною частиною Центрального товариства землеробів. На Любомльщині це товариство мало свій особливий вплив в Бережецькій гміні, де поляки становили 51, 1 % населення та Гуцанській, де їх частка становила 25, 9 % [48, с. 25].

Волинське польське земляцтво утримувало власні друковані органи. Спочатку виходила газета «Волинський голос», від 1924 р. – «Життя Волині», а від 1928 р. – друкована в закладах Курії Луцького єпископа «Волинська земля» (до 1932 р.) [49, с. 123].

Важливим аспектом польського життя стало осадництво. У Любомльському повіті було створено 47 цивільних та 106 військових осадів [49, с. 125, 127]. Організацією життя осадників та вирішенням низки їх і фінансових, і освітньо-культурних проблем займалися Союз цивільних осадників та Союз військових осадників [51, с. 232]; [52, с. 117].

У середині 20-х рр. значного успіху в організаційній роботі досяг рух сільської молоді. Опікувалося цим рухом Товариство сторожі кресової і Союз народних рад. У червні 1925 р. з'їзд сільської молоді в Луцьку зібрав близько 600 делегатів. Після з'їзду почали організовувати об'єднання сільської молоді в кожному селі. Часто ініціаторами цього процесу були вчителі шкіл. Рух сільської молоді з самого початку був відкритий для представників усіх національностей. Діяльність його мала передовсім культурно-освітній характер. У межах цих об'єднань було створено групи самоосвіти, творчі колективи, організовано конкурси читців. Важливою формою їхньої роботи була організація тренінгів і спортивних спілок. Конкурси та спортивні спілки сприяли зустрічам із членами об'єднань сільської молоді з інших гмін чи повітів [53, с. 84]; [35, с. 189]. На терені Любомльського повіту станом на 1935

р. функціонувало дев'ять об'єднань сільської молоді із загальною кількістю 250 членів [54, с. 100].

Рух сільської молоді став одним із аспектів упровадження офіційної державної політики Другої Речі Посполитої в життя, що засвідчує і той факт, що спілкування між членами об'єднань відбувалося лише польською мовою, отож таким способом українська та польська молодь не тільки згуртовувалася, відбувалася поступова асиміляція молодих українців.

Для волинського воєводи Г. Юзевського, який намагався впроваджувати «волинську політику» в життя, важливо було заручитися підтримкою польської інтелігенції Волині. Тільки за участі поляків можна було вирішити українську проблему. Це розумів волинський воєвода, і тому з власної ініціативи він пропагує розширення мережі суспільних організацій, у яких могли б працювати поряд поляк і українець. Серед інших важливе місце займали Волинський союз сільської молоді та мережа земельно-споживчих спілок «Гарт» [53, с. 192].

Воєвода на селі намагався навернути українських селян до польської держави через позитивні зміни, зокрема комасацію, меліорацію та розвиток освіти. Г. Юзевський прагнув, щоб селянин відчував реальні переваги належності до Польщі [55].

Багато вчителів на Волині підтримували державну асиміляцію українців, і через їхній авторитет серед місцевого населення Г. Юзевський бачив у освіті ключовий інструмент інтеграції українців у польське суспільство. Водночас нова влада сприяла суспільній активності польських жінок, які через різні організації та заходи посилювали соціальну і культурну присутність польської громади на Волині [53, с. 198]; [54, с. 65].

Для реалізації «волинської політики» залучалися також багато інших польських суспільних організацій. Сюди належать Союз військових інвалідів (загалом на Волині 4 700 членів станом на 1937 р., а на Любомльщині 115

членів), Союз офіцерів резерву (на Волині – 940 членів, на Любомльщині – 40), Союз легіонерів (на Волині – 561 членів, на Любомльщині – 25). Адміністративна влада, намагаючися здобути підтримку колишніх військових, надала їм та їхнім організаціям низку пільг і привілеїв, пов'язаних із резервуванням посад у державних органах й органах самоврядування [53, с. 202].

Серед організацій, які підтримували воєводу, були інституції, які безпосередньо підтримувала держава та армія, зокрема Польський білий хрест і Польський червоний хрест, Ліга повітряної оборони та протигазової оборони, Союз стрілецький, Союз польського харцерства та Морська ліга [53, с. 203].

Г. Юзевський вважав, що польська інтелігенція повинна активно брати участь у змішаних польсько-українських організаціях, де через спільну працю та дискусії можна подолати стереотипи й будувати фундамент порозуміння. На практиці це проявлялося у співпраці в органах самоврядування, господарських об'єднаннях і культурно-освітніх організаціях, зокрема в Любомльському повіті через кредитні спілки та молочарські і споживчі об'єднання [56, с. 158]; [57, с. 9]; [58, с. 122].

У міжвоєнній Волині польська інтелігенція мала не лише професійну, а й суспільну роль, пропагуючи національні цінності, тоді як польські селянські партії боролися за інтереси аграріїв. Проте ідеологічні розбіжності, суперечки щодо земельної реформи та ставлення до режиму Ю. Пілсудського ускладнювали їхнє об'єднання та посилювали політичну фрагментацію.

Перші спроби порозуміння були здійснені перед парламентськими виборами в 1922 р., однак вони закінчилися невдало. Участь у виборах, конкуруючи між собою, брало багато польських політичних угруповань, зокрема Християнська народна єдність, ПСЛ «П'яст», ПСЛ «Визволення», Державне об'єднання на Кресах, Союз рад людових, Польська соціалістична партія та Народно-національний союз [53, с. 78]; [49, с. 138].

Найбільшу агітаційну активність виявляли ПСЛ «Визволення», представники якого знайшли значну підтримку на Любомльщині серед цивільних осадників, та ПСЛ «П'яст», яке підтримували військові осадники повіту. Серед залізничників та працівників залізничної станції Любомля популярною була Польська соціалістична партія. Народно-національний союз шукав прихильників серед польської інтелігенції Любомльщини. Християнська народна партія, Державне об'єднання на кресах та Союз рад людських вело активну агітацію серед усіх верств населення повіту. Загалом по округу, до якого входив Любомльський повіт, найбільше голосів виборців серед згаданих вище партій отримало Державне об'єднання на кресах – 2 990. ПСЛ «Визволення» отримало підтримку 2 877 виборців, а Польська соціалістична партія – 2 467. Решта партій мали невеликі здобутки в цьому окрузі [53, с. 79]; [59, с. 9].

Безпосередньо у Любомльському повіті серед польських політичних партій під час виборів 1922 року до сейму найбільшу кількість голосів виборців отримали: ПСЛ «Визволення» – 847, Польський центрум – 498, Союз рад людських – 428, Державне об'єднання на кресах – 413, Польська соціалістична партія – 86. У виборах до сенату результати такі: Християнська спілка національної єдності – 407, ПСЛ «Визволення» – 238 голосів виборців, Союз рад людських – 196, Державне об'єднання на кресах – 169. Для того щоб краще проаналізувати ці невтішні результати для польських партій, треба зазначити, що на виборчі дільниці прийшли і проголосували під час виборів до сейму 15127 виборців, а до сенату – 6532 вибоці. Активність під час голосування склала відповідно 52,51 % і 31,64 % [32, с. 328, с. 418, 419].

Під час парламентських виборів 1928 р. польські селянські партії, включаючи ПСЛ «П'яст», СХ та ПСЛ «Визволення», змагалися за вплив на Волині, де ситуація для них була складною через українську національну більшість, що активно брала участь у політичному житті. Як показує аналіз,

найбільше труднощів партії зазнали через політичну боротьбу з представниками українського національного руху та з правлячим табором санації [60, с, 296, 297].

Найбільші суперечності спостерігалися між ПСЛ «Пяст» і Безпартійним блоком співпраці з урядом (ББСУ), а також з партією СХ, яка спочатку декларувала підтримку режиму Пілсудського, але згодом відмовилася від співпраці з проурядовими силами через переважання поміщиків та великого капіталу в ББСУ [61, с, 221, 222].

Партія ПСЛ «Пяст» під час виборчої кампанії 1928 р. вирішила виступати на виборах спільно з християнськими демократами (хадеками) та національними демократами (ендеками) в рамках Національного католицького блоку. Це угруповання спільно з іншими опозиційними силами спробувало здобути підтримку серед польського населення, зокрема у виборчих округах Волинського воєводства. Проте їхня спроба не мала значного успіху [61, с, 222].

Інші важливі політичні гравці – ПСЛ «Визволенє» та СХ – також намагалися знайти свого виборця. ПСЛ «Визволенє» спробувало виступити самостійно у виборчій кампанії, проте, як і ПСЛ «Пяст», зазнало значних труднощів через свою відмову співпрацювати з проурядовими силами. Криза в середині партії і вихід кількох ключових діячів із ПСЛ «Визволенє» сприяли ще більшому зниженню його політичного впливу [43, с, 167].

СХ, зі свого боку, переживало внутрішню політичну боротьбу та зміни свого курсу. Врешті-решт, партія зменшила свою активність через незадоволення співпрацею з санацією, що стало причиною переходу в опозицію [61, с, 223].

За підсумками виборів 1928 року польські селянські партії, попри спроби реформ і зміцнення своїх осередків, не змогли здобути значних політичних позицій на Волині. Вони стали маргінальними політичними

силами на фоні зростаючого українського національного руху. Однак у середині 1930-х років, після певного періоду занепаду, почали відроджуватися спроби активізації їхньої діяльності, хоча і з мінімальними результатами [61, с. 224].

У 30-х роках ХХ століття більшість польських політичних партій не мали значного впливу на життя Волині через відсутність підтримки з боку української більшості, обмеження прав українців та соціально-економічні проблеми, тоді як їхній вплив на польську меншість залишався обмеженим. У відповідь на політичну кризу після пілсудського перевороту 1926 року в 1928 році було створено Безпартійний блок співпраці з урядом (ББСУ) для підтримки авторитарного режиму Юзефа Пілсудського та стабілізації політичної ситуації в країні. Очолений полковником Валерієм Славеком, блок функціонував як коаліція політичних груп і партій без єдиної програми, що мобілізувала значні ресурси для забезпечення контролю над парламентом і підтримки уряду [61, с. 228].

На парламентських виборах 1928 року ББСУ здобув значну підтримку, отримавши 122 місця в сеймі (27,6 % від загальної кількості). Це був суттєвий результат, який дозволив блоку стати однією з головних політичних сил у країні. На Волині цей блок теж досяг значного успіху. У Любомльському повіті під час виборів до сейму це політичне об'єднання отримало 12044 голоси виборців, а під час виборів до сенату – 9220. Це була беззаперечна перемога. Однак, попри цей успіх, важливою особливістю ББСУ була відсутність чіткої політичної програми, оскільки блок складався з партій та груп з різними ідеологічними орієнтаціями, що призводило до розпливчастості його політичних ініціатив [62, с. 117, 118].

Після загострення політичної боротьби в Польщі у 1930 році, наслідком якого став розпуск сейму та проведення нових виборів, ББСУ здобув більшість місць, що дозволило йому зміцнити свою позицію в польському

парламенті. У Любомльському повіті блок здобув перемогу, отримавши 12068 голосів виборців. Однак, вже після виборів відбулося певне розширення блоку, коли до нього приєдналися нові політичні сили, зокрема Селянський союз і Національна партія праці – лівиця [63, с. 3, 6].

У міжвоєнній Польщі ББСУ виступав інструментом авторитарного режиму Пілсудського, концентруючи владу в руках «групи полковників» та ігноруючи демократичні інститути. Після його смерті блок розпався, поступившись місцем новій політичній структурі – Табору національного єднання (ТНЄ, *Obóz Zjednoczenia Narodowego (OZN)*), яка продовжувала забезпечувати централізацію влади, активно впливала на вибори, формувала адміністративні осередки та зміцнювала контроль над політичним ландшафтом, особливо у Волинському воєводстві, ускладнюючи становище меншин [64, с. 2].

У виборах до сейму, які відбулися 5 листопада 1922 р., у Волинському воєводстві місцеві українські політичні сили брали участь в союзі з євреями, білорусами, німцями і росіянами, утворивши Блок національних меншин (БНМ). На території краю Блок здобув 57,3 % голосів виборців до сейму й 61,8 % – до сенату [65, с. 73].

Любомльський повіт, разом з Ковельським, Горохівським та Володимирським, увійшов до 56 виборчого округу. Прийшли на виборчі дільниці і проголосували тільки 52,51% виборців Любомльщини, які мали право голосу. Це найнижчий показник серед повітів цього виборчого округу. Тут було обрано 5 послів до сейму, зокрема Шмуля Брота (рабин з с. Липне Луцького повіту), Миколу Пирогова (лікаря з м. Ковель), Марка Луцкевича (селянина з Ковельського повіту), Василя Комаревича (адвоката з м. Володимира) та Андрія Братуня (учителя з Горохівського повіту). Новообрані послы представляли Блок національних меншин, четверо у парламенті увійшли до Українського клубу та відстоювали право свого народу на

будівництво власної держави. Жоден, як ми бачимо, не мешкав у Любомльському повіті, але наступного року у сеймі з'явився і любомильчанин. У 1923 р. членом сейму Другої Речі Посполитої стає представник Любомльського повіту Василь Мохнюк, який замінив Миколу Пирогова, позбавленого депутатського мандата [32, с. 327, 328].

У виборах до сенату від Волинського воєводства було обрано 5 сенаторів, а саме: Михайла Черкавського, Дем'яна Гештанського, Абрахама Адольфа Трискера, Льва Марковича та Олену Левчанівську. Всі п'ятеро представляли Блок національних меншин і четверо увійшли до Українського клубу в парламенті Другої Речі Посполитої. Варто відзначити, що участь у голосуванні взяли тільки 31,64 % вибоців Любомльського повіту. Це найнижчий показник з усіх повітів воєводства [32, с. 418, 419].

Відсутність співпраці між польськими партіями на Волині призвела до того, що вони набрали в краї тільки 55 000 голосів виборців. Жоден поляк із Волинського воєводства не ввійшов ні до сейму, ні до сенату. Було це для поляків краю великою несподіванкою [49, с. 139]. Таким чином, вибори 1922 р. показали, що польська влада на Волині тримається лише завдяки примусу та залякуванню населення і військовій силі.

На парламентських виборах, які відбулися в березні 1928 р. вирішили взяти участь практично всі українські партії. У листопаді 1927 р. було утворено новий Блок національних меншин (БНМ). У Волинському воєводстві поляки та українці, які підтримували політику маршала Пілсудського, ввійшли до проурядового Безпартійного блоку співпраці з урядом (ББСУ).

4 березня 1928 р. відбулися вибори до сейму Другої Речі Посполитої і українські політичні сили здобули на Волині 50,5 % голосів виборців. З них майже половину було віддано за «Сельроб». Безпартійний блок співпраці з урядом, який складався як з українців так і з поляків, разом з польськими партіями отримав 43 %, а за єврейські списки проголосували 1,5 % виборців.

Таким чином, самостійницькі партії на виборах 1928 р. мали перевагу але доволі потужним залишався вплив комуністів та інших лівих політичних сил [65, с. 75].

У 56 виборчому окрузі, до якого входив і Любомльський повіт, було обрано 5 послів до сейму, а саме: Йоахіма Волошиновського (редактор газети «Przegląd Wołyński» з м. Луцьк), Еразма Садовського (селянин, вїт з с. Перевали, гміна Олеськ, Володимирського повіту), Жигмунта Лебле (лікар з м. Ковель), Афанасія Острейко (селянин, вїт з гміни Шацьк Любомльського повіту) та Василя Шехейду (селянин, вїт з гміни Шацьк Любомльського повіту). Всі п'ятеро представники Безпартійного блоку співпраці з урядом, який на Любомльщині здобув перемогу. Участь у виборах взяли 64,02 % виборців повіту [62, с. 117, 118].

У виборах до сенату від Волинського воєводства було обрано 5 сенаторів, а саме: Лазара Дала, Станіслава Гушковського, Степана Редка, Михайла Скоковського та Сергія Козицького. Четверо були представниками Безпартійний блок співпраці з урядом, а Сргій Козицький, який був вчителем та проживав у Здолбунівському повіті, представляв політичне об'єднання «Сельроб». Тільки 50,96 % виборців Любомльського повіту прийшли на виборчі дільниці обирати сенаторів [62, с. 179].

У травні й липні 1930 р. у Волинському воєводстві відбулися додаткові вибори до сейму і сенату, після яких українське парламентське представництво зросло до 50 послів і 14 сенаторів. Однак сейм, обраний 1928 р., виявився недостатньо «слухняним» і тому маршал Пілсудський вирішив у серпні 1930 р. розпустити його достроково [66, с. 623].

Передвиборча кампанія 1930 р. проходила в період широкомасштабної акції «пацифікації» (умиротворення), та масових репресій українців. А самі вибори, які відбулися 16 листопада 1930 р., проходили у супроводі каральних акцій, залякування та примусу. Це позначилось на результаті «вільного»

волевиявлення громадян. Український і білоруський виборчий блок (УБВБ) отримав на Волині 12,6 % голосів. Загальнодержавний список «Сельробуєдності» був анульований владою і тому організації «Сельроб-єдність» та «Сельроб» змогли виставити лише локальні списки, які зібрали по кілька тисяч голосів [65, с. 77].

Виборча комісія округу № 56, до якого входив і Любомльський повіт, визначила результати виборів до сейму, які відбулися 16 листопада 1930 р., а саме: а) кількість вибоців, які мали право голосу: 248 564, б) кількість дійсних голосів виборців у виборчому окрузі № 56 становила: 127 736, в) в даному випадку подано: за список № 1 - 113 632 голоси, за список № 5 - 317, за список № 7 - 7 244, за список № 11 - 6 643. Отже, паслами до сейму стали: Едуард Гонсіор, Петро Певний, Казимир Михальський, Михайло Тележинський, Степан Мрочковський – усі зі списку № 1 Безпартійного блоку співпраці з урядом [63, с. 6].

Загалом у виборах до сенату у Волинському воєводстві взяли участь 324 627 виборців з 564 492 осіб, які мали право голосу. Загальна явка по всьому воєводстві склала 57,51%. Від Волині до сенату увійшли: Тадеуш Двораковський, Микола Маслов, Антон Станевич, Степан Богушевський та Інокентій Гловацький. Всі переможці зі списку № 1 Безпартійного блоку співпраці з урядом. У Любомльському повіті за цей Блок проголосували 12 068 виборців з 12 599 тих, які взяли участь у виборах до сенату [63, с. 3].

Частина українських політичних партій, зокрема соціалісти-радикали та соціал-демократи, бойкотували парламентські вибори 1935 р. на знак протесту проти антидемократичної виборчої ординації. Інші, серед яких і Волинське українське об'єднання, взяли участь у виборчих перегонах спільно з Безпартійним блоком співпраці з урядом. Вибори до сейму відбулися 8 вересня 1935 р. на виборчі дільниці прийшли і проголосували 65,6 % виборців Волинського воєводства [65, с. 80].

У 57 виборчому, окрузі до якого входив і Любомльський повіт, було обрано двох послів до сейму, а саме: Леона Сихоржевського (чиновник з м. Володимир) та Петра Певного (посол до сейму попередньої каденції та голова Волинського українського об'єднання (ВУО)). Хочу звернути увагу на те, що в кожному з п'яти виборчих округів Волинського воєводства було обрано представника ВУО. Крім Петра Певного послами стали: Сергій Тимошенко (округ 56), Мартин Волков (округ 58), Микита Бура (округ 59), Степан Скрипник (округ 60) [67, с. 1].

15 вересня 1935 р. відбулося засідання воєводської виборчої колегії в м. Луцьку на якому було обрано чотири сенатори від Волині до сенату Другої Речі Посполитої. Були обрані: Януш Єнджеєвич (колишній прем'єр-міністр уряду Польщі), Микола Маслов (сенатор попередньої каденції), Антон Станевич (сенатор попередньої каденції), Тадеуш Двораковський (сенатор попередньої каденції) [68, с. 1].

Після розпуску парламенту президентом Мосціцьким у вересні 1938 р., що було повною несподіванкою, у листопаді цього ж року відбулися дострокові вибори найвищого законодавчого органу держави. Опозиційні партії відмовилися брати участь у виборчих перегонах. Волинське українське об'єднання взяло участь у виборах разом з проурядовим Табором національного об'єднання, який виник замість розпущеного Безпартійного блоку співпраці з урядом. В результаті кількість представників українських партій у парламенті залишилася незмінною порівняно з попередньою каденцією 1935–1938 рр. [66, с. 624].

6 листопада 1938 р. відбулися останні вибори до сейму Другої Речі Посполитої на Любомльщині. Повіт тоді входив до 57 виборчого округу. Послами до сейму було обрано: Валентина Круліковського (селянин) та Володимира Онуфрійчука (чиновник). Взяли участь у виборах 180 138 осіб з 259 036 виборців, які були включені у списки для голосування у 57 окрузі, до

якого, крім Любомльського повіту, входили Ковельський та Володимирський [69, с. 1].

13 листопада 1938 р. відбулося засідання воєводської виборчої колегії в м. Луцьку. Для обрання чотирьох сенаторів від Волині з 104 делегатів приїхали 100. Було обрано: Тадеуша Гедройца (голова окружного суду в Луцьку), Казимежа Носалевського (римо-католицький священник з м. Володимира), Ігнація Пулавського (голова промислово-торгівельної палати в м. Люблін), Сергія Тимошенка (інженер з м. Луцьк) [64, с. 1].

Аналіз діяльності політичних партій та громадських організацій у Любомльському повіті в міжвоєнний період засвідчує, що політичне життя регіону формувалося в умовах глибокої етнополітичної напруги та соціально-економічної нестабільності. Результати виборів до сейму та місцевих органів самоврядування демонстрували вкрай обмежену підтримку польських політичних сил серед українського населення, що вказує на наявність глибокого відчуження й недовіри до польської державної влади.

Попри спроби лібералізації національної політики, зокрема через реалізацію т.зв. «волинського експерименту» за ініціативи воєводи Г. Юзевського, реальні зміни залишилися незначними. Декларована мета створення моделі польсько-українського співіснування на практиці була знівельована через відсутність системних механізмів діалогу, обмеження прав українського населення та повернення до курсів, характерних для націоналістичної ендеківської політики.

Таким чином, діяльність політичних партій і громадських організацій у Любомльському повіті Волинського воєводства в міжвоєнний період була не лише відображенням загальнополітичних процесів у Другій Речі Посполитій, але й важливим маркером глибоких суперечностей між центральною владою та місцевими національними спільнотами. Ці суперечності не були подолані

до початку Другої світової війни й надалі лише поглиблювали конфліктогенний потенціал у регіоні.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що політичне та громадське життя Любомльського повіту Волинського воєводства у міжвоєнний період формувалося під визначальним впливом державної політики Другої Речі Посполитої, соціально-економічних трансформацій та етнонаціональної структури населення, в якій домінували українці (78,4 %), що суттєво зумовлювало характер політичних процесів на локальному рівні.

Встановлено, що українські політичні партії та організації, попри системні обмеження і репресії з боку держави, демонстрували високий рівень організаційної мобілізації та адаптивності. Насамперед це стосується структур КПЗУ, КСМЗУ та МОДР, які, діючи як підпільно, так і через легальні форми (УСО, «Сельроб-єдність»), змогли сформувати розгалужену мережу осередків (зокрема 45 осередків і 153 члени станом на середину 1930-х рр.) та забезпечити вплив на значну частину сільського населення, молоді й кооперативного руху. Особливо показовим є контроль «Сельроб-єдності» над 90 % українських кооперативів повіту та її вагоме представництво в органах місцевого самоврядування, що свідчить про ефективне поєднання політичної, економічної та культурної діяльності.

Паралельно функціонували національно орієнтовані організації, зокрема УНАКОР, діяльність яких, хоча й обмежена чисельно, відображала радикалізацію частини українського руху та пошук альтернативних моделей державності. Їхня активність, включно з пропагандистськими акціями та налагодженням міжорганізаційних зв'язків, доповнювала загальний спектр форм політичної боротьби в регіоні.

Доведено, що польські політичні партії та громадські організації, незважаючи на інституційну підтримку держави та розгалужену мережу

соціальних інституцій, не змогли забезпечити стабільної електоральної бази у повіті. Результати парламентських виборів 1922 р. та 1928 р. засвідчили їхню обмежену підтримку, що пояснюється як домінуванням українського населення, так і внутрішньою фрагментацією польського політичного середовища. Водночас значних успіхів досягали проурядові структури, передусім Безпартійний блок співпраці з урядом, який завдяки адміністративному ресурсу та політичній кон'юнктурі забезпечував контроль над виборчим процесом (зокрема понад 12 тис. голосів у повіті).

З'ясовано, що важливим інструментом реалізації державної політики виступала мережа польських громадських організацій, освітніх установ і молодіжних об'єднань, діяльність яких була спрямована на впровадження моделі державної асиміляції. Попри певні спроби налагодження польсько-української співпраці в межах «волинської політики», ці заходи не призвели до подолання міжетнічної напруженості, оскільки супроводжувалися збереженням дискримінаційних практик та репресивних механізмів.

Українські громадські організації відігравали ключову роль у збереженні національної ідентичності та розвитку локальної спільноти. Товариства, кооперативи, бібліотеки та культурні осередки активно сприяли культурно-просвітницькій та соціальній діяльності населення, формували національну свідомість та підвищували активність українців у політичних процесах. Вони створювали альтернативний простір участі, що компенсував обмежену політичну представленість українців у державних інституціях.

Отже, політична та громадська активність у Любомльському повіті характеризувалася поєднанням високого рівня мобілізації українського населення, обмеженої ефективності польських партій та домінування адміністративно-контрольних методів управління. Сукупність цих чинників зумовила збереження конфліктного потенціалу в регіоні, що не був подоланий

до початку Другої світової війни та визначив подальшу ескалацію міжнаціональних протиріч.

Список використаних джерел

1. Гудь Б. Від Волинської губернії до Волинського воєводства: до проблеми генези «Волинь 43». *Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі: вибрані питання*. Одеса. 2021. С. 28–62.
2. Белоусов С. М. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі. Вид-во АН УРСР. Київ. 1951. 166 с.
3. Васюта І. К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939 рр.). Вища школа, Львів. 1978. 190 с.
4. Кучерепа М. М., Дмитрук В. Г., Прокопчук В. І. Волинь у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). Луцьк. 1994. 164 с.
5. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2. Спр. 1859. Інформація Любомльської повітової поліції про діяльність членів УВО в 1928–1930 рр., 32 арк.
6. Razyhrayev O. W obronie więzionych komunistów: Czerwona Pomoc Zachodniej Ukrai nie: struktura organizacyjna i działalność na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w okresie międzywojennym. *Pamięć i Sprawiedliwość*. 2020. 35 (1): 252–274. <https://doi.org/10.48261/pis203511>
7. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2. Спр. 5736. Ситуаційний звіт Любомльської повітової поліції про організаційний стан компартії в Любомльському повіті на 27 травня 1936 р., 10 арк.
8. Крамар Ю. В. Українці міжвоєнного Полісся: політикум і влада. Старий Луцьк. *Науково-інформаційний збірник. Випуск XVII. Видавництво «Терези»*. Луцьк. 2021. С. 114–124.

9. Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів і матеріалів (1921–1928 pp.) ч. 1. Львів. 1957. 432 с.
10. Chojnowski A. Ukraina. Wydawnictwo TRIO, Warszawa. 1997. 233 s.
11. Премислер І. М. Революційна боротьба проти польського панування в Західній Україні (1920–1939 pp.). Західна Україна. [б.в]. Київ. 1940. С. 83–95.
12. Разиграєв О.В. Світ за ґратами. Пенітенціарна система на Волині та в Галичині у 1918 –1939 роках : монографія. Коло. Дрогобич. 2023. 687 с.
13. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2. Спр. 6574. Інформація службовців поліції про діяльність організації «Мопр» і КПЗУ в м. Любомль, 5 арк.
14. Archiwum Państwowe w Lublinie. Zespół 403. Urząd Wojewódzki Lubelski. Sygn. 445. Statystyka wojewódstwa Lubelskiego za rok 1921, 112 k.
15. Archiwum Państwowe w Lublinie. Zespół 403. Urząd Wojewódzki Lubelski. Sygn. 449. Українське Соціалістичне З'єднання «Селанськ – Союз», 74 к.
16. Боротьба трудящих Волині за возз'єднання з Радянською Україною: Збірник документів і матеріалів (1929–1939 pp.) ч. 2. Львів. 1965. 432 с.
17. Державний архів Львівської області. Ф. 1. Львівське воєводське управління. Оп. 58. Спр. 1410. Звіт про діяльність осередків політичних партій, 59 арк.
18. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Волинське воєводське управління. Оп. 9. Спр. 2000. Організаційний статут партії «Сельроб-Єдність», 31 арк.
19. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2-а. Спр. 128. Список членів організації «Сельроб-Єдність» у Любомльському повіті, 8 арк.
20. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2. Спр. 2078. Листування з Любомльською

повітовою поліцією про діяльність членів організації «Сельроб-Єдність», 16 арк.

21. Державний архів Волинської області. Ф. 1. Волинське воєводське управління державної поліції. Оп. 2. Спр. 4442. Інформація про діяльність членів УСО на території Любомльського повіту, 11 арк.

22. Васюта І. К. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Львів. 1971. 224 с.

23. Кучерепа М. Український національний політичний табір Волині у 1921–1939 рр. Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі: вибрані питання : колективна монографія. Вид. дім «Гельветика». Одеса. 2021. С. 97–139.

24. Luboml: the memorial book. Kagan, B., Sobel, N. (Eds.). New York. 1997. 430 p.

25. Ajnenkiel A. Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926–1939. Wiedza Powszechna. Warszawa. 1980. 724 s.

26. Chojnowski A. Piłsudzczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław. 1986. 294 s.

27. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939. Zakład Narodowy im. Ossolinskich; Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk. 1979. 262 s.

28. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Волинське воєводське управління. Оп. 9. Спр. 5. Розпорядження Міністерства внутрішніх справ і звіт староств по боротьбі з комуністичним рухом в повітах, 33 арк.

29. Державний архів Волинської області. Ф. 183. Любомльське повітове староство. Оп. 1. Спр. 1. Ситуаційний звіт Староства Любомльського за час з 15.12.1920 р. до 15.01.1921 р., 38 арк.

30. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 492. Президія Ради Міністрів Польщі у м. Варшаві (1918–1939 рр.). Оп. 1.

Спр. 40. Звіт Волинського воєводи, 107 арк.

31. Giertych J. O program polityki kresowej. Warszawa. 1932. 318 s.

32. Tadeusz i Witold Rzepescy. Sejm i Senat 1922–1927. Poznań. 1923, 552 s.

33. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939. Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. Warszawa. 1985. 223 s.

34. Kęsik J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Jozewskiego 1892-1981. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław. 1995. 214 s.

35. Ковальчак Г.І., Сливка Ю.Ю., Чугайов В.П. Подія великого історичного значення. Політвидав України. Київ. 1979. 220 с.

36. Madajczyk Cz. Materiały w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym. *Dzieje Najnowsze*. 1972. Z. 3. S. 137–169.

37. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів. 1993. 657 с.

38. Кундюба І.Д. Радянсько-польські відносини в роки санації (1926–1939). *Вісн. Київ. університету. № 1. Сер. історії та філософії. Вип. 2*. Київ. 1958. С. 7–10.

39. Кучерепа М. Етнодемографічні зміни у Волинському воєводстві 1921–1939 рр. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки: історичні науки*. Вип. 3. Луцьк. 2000. С. 97–106.

40. Ковальчак Г. І. Економічний розвиток західноукраїнських земель. Наук. Думка. Київ. 1988. 247 с.

41. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów. Czytelnik. Warszawa. 1985. 287 s.

42. Kęsik J. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich na Kresach Wschodnich w latach 1937–1939. *Dzieje Najnowsze*. Z. 1–2. 1992. S. 180–194.
43. Józef Ryszard, Szaflik. *Polskie Stronnictwo Ludowe Piast: 1926–1931*. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Warszawa. 1970. 384 s.
44. Torzecki R. *Kwestia ukraińska w polityce III Rzeszy (1933–1945)*. Książka i Wiedza. Warszawa. 1972. 375 s.
45. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Волинське воєводське управління. Оп. 9. Спр. 4671. Програма польської державної поліції на Волині, 18 арк.
46. Програма винародовлення Українців і Білорусинів а Польщі. Бібліотека УНО (Української Народної Обнови). Львів. 1937. 293 с.
47. Кучерепа М. Державна політика Польщі на Волині. 1939 рік. *Літопис Волині*: Науково-популярний і літературно-художній часопис. ч. 2. Луцьк. 2003. С. 86–101.
48. Wołoszynowski J. *Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów*. t. 1 Łuck. 1929. 249 s.
49. Mędrzecki W. *Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych*. Wydaw. Polskiej Akademii Nauk. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź. 1988. 202 s.
50. Історія Волині / наук. ред. М. М. Кучерепа ; авт. кол.: В. А. Білик, Г. В. Бондаренко, В. І. Бортніков та ін.; Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Вид. 2-е, змін. і допов. Надстир'я. Луцьк. 2024. 672 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26102> (дата звернення: 01.02.2026)
51. Stobniak-Smogorzewska J. *Kresowe osadnictwo wojskowe 1920–1945*. Instytut studiów politycznych PAN. Oficyna Wydawnicza Rytm. Warszawa. 2003. 419 s.

52. Гунчак Т. Україна перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. Либідь. Київ. 1993. 288 с.

53. Mędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyńiu w okresie międzywojennym. Wydawnictwo Neriton Instytut Historii PAN. Warszawa. 2005. 280 s.

54. Domański B. Powiat Lubomelski. Luboml. 1936. 147 s.

55. Наш край: історія Волині від найдавніших часів до другої половини ХХ століття : навч. посіб. / за ред. В. Марчука. Видавництво Національного університету «Острозька академія». Острог. 2021. 342 с.

56. Вісина Т. М. Ліквідація українського кооперативного руху на Волині в 30-х роках ХХ ст. *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки: історичні науки*. Вип. 5. Луцьк. 2001. С. 156–160.

57. Wołyń. 12 marca 1933 r. Nr. 11.

58. Zaporowski Z. Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin. 2000. 162 s.

59. Głos Wołyński. 25 czerwca 1922 r. Nr. 26.

60. Калиняк Л. Регіональні осередки польських селянських партій Волинського воєводства (1921–1929 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск*. Львів. 2019. С. 287–298. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/9851-18936-1-PB.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.02.2026)

61. Калиняк Л. Польські селянські партії Західної України (1928–1931): від конфронтації до об'єднання. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. Випуск 19–20. 2018–2019. С. 221–232. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/221-232Kalynia.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.02.2026)

62. Tadeusz i Karol Rzepessy. Sejm i Senat 1928–1933. Poznań. 1928, 254 s.

63. Przegląd Wołyński. 29 listopada 1930 r. Nr. 48.

64. Wołyń. 20 listopada 1938 r. Nr. 47.

65. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). *УІЖ*, № 1. Київ. 1993. С.72–84.
URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/view/21187/20202> (дата звернення: 01.02.2026)

66. Соляр І.Я. Українська парламентська репрезентація (УПР). *Енциклопедія історії України: Україна–Українці*. Кн. 2. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. *В-во «Наукова думка»*. Київ. 2019. с. 623–624 (842 с.).

67. Wołyń. 15 września 1935 r. Nr. 38.

68. Wołyń. 22 września 1935 r. Nr. 39.

69. Wołyń. 13 listopada 1938 r. Nr. 46.